

BİLİM TARİHİNE BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Cevdet COŞKUN
Giresun Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Fizik Bölümü

*Tarih okumak, daha ileriye
sıçramak için geriye doğru
gerilmektir.*

Bilim Tarihi

*Bilimi anlamamanın yolunun,
onun tarihsel evrimini
incelemekten geçtiğine
inanır.*

Bilim Tarihi

- *Birkaç büyük adamın yaptıklarından ibaret değildir.*
- *Tek başına bir bilim dalının tarihi değildir.*
- *İnsanlık tarihinin kendisidir.*

Bilim Tarihinin Tarihi

- *Bir bilimsel araştırma etkinliği olarak Bilim Tarihi, 20 yy' ın başlarında ortaya çıkmıştır.*
- *Sistematik bir faaliyet alanı olarak varlığını duyurması ünlü Amerikalı bilim tarihçisi George Sarton' un “Bilim Tarihi” (History of Science) isimli anıtsal kitabıyla mümkün olmuştur.*
- *Bilim tarihini Türkiye' de akademiye sokan kişi Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'dır.*

Bilim ve Metafizik

- *Bilimin gelişiminde salt mantıksal ve ussal süreçler değil, metafizik, dinsel, sanatsal, büyüsel ve felsefi süreçler de etkilidir.*
- *Her bilimsel kuram, hem içinde doğduğu dönemin ürünüdür hem de o ortamı dönüştüren bir paradigma sunar.*

Eski Çin

İlk bilimsel kayıtlar Eski Çin medeniyetine ait astronomi metinleridir.

- İlk süpernova gözlemi: MÖ 1054
- İlk ay tutulması gözlemi: MÖ 1361
- İlk kuyruklu yıldız gözlemi: MÖ 240
- İlk güneş lekeleri gözlemi: MÖ 100
- Pusula, matbaa, kağıt ve barut orijinal Çin icadıdır.

Eski Hint

- *Sıfırı ilk defa Hintli matematikçiler kullanmıştır (MÖ 300).*
- *Hindistan'da kullanılan sayı sistemi, on tabanlıdır (MÖ 50).*
- *Aryabhata adındaki bir astronom ilk defa Yer'in kendi etrafındaki hareketinden söz etmiştir.*
- *Hint bilimi, Batı'yı İslam dünyası üzerinden etkilemiştir.*

Mezopotamya

- *Astroloji bu dönemde ortaya çıkmıştır (Enuma Anu Enlil tabletleri)*
- *Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn gezegenlerini ve on iki takım yıldızını tanıyorlardı (Mul Apin tabletleri).*
- *Ay yılına dayanan takvimleri daha sonraki dinî takvimlere ve İslâm Dünyası'ndaki hicrî takvime temel oluşturmuştur (MÖ 1000: Marduk yılı).*
- *Günü 12 saate, saati 60 dakikaya, dakikayı da 60 saniyeye bölme geleneği,*
- *7 günden oluşan hafta kavramı,*
- *Daireyi 360 dereceye bölme geleneği,*
- *π sayısı, Mezopotamya' da ortaya çıkmıştır.*

Eski Mısır

- *Takvimleri Güneş takvimiydi ve yılın uzunluğu 365 gün olarak kabul ediliyordu.*
- *Günün 24 saate bölünme geleneğini Mısırlılara borçluyuz.*
- *Ölüleri mumyalama geleneklerinden dolayı tıp konusunda zamanın diğer medeniyetlerinden çok ileriydiler. (Ebers papirüsü: MÖ 1550).*
- *İlk kağıt (papyrus) Mısırlılar tarafından bulunmuştur. Ancak beyaz kağıt Avrupa'ya Çin'den gitmiştir.*

Antik Yunan

- *Doğanın yapısı ve yasaları hakkında spekülatif düşünme geleneği Antik Yunan' la başlar.*
- *Bu dönemi önceki dönemlerden ayıran en önemli özellik, doğal varlıkların ve olguların doğa-üstü nedenlerle değil, doğal nedenlerle açıklanmasıdır.*
- *Arke teorisi, bilim tarihindeki ilk bilimsel teoridir.*
- *Anaxagoras'ın Güneş tasviri ilk bilimsel önerme olarak gösterilir.*
- *Helenik dönem bilimin, Helenistik dönem felsefenin ana sorularının sorulduğu ve cevap arandığı dönemlerdir.*

Aristoteles' in Evreni

- *Evren yer merkezlidir.*
- *Ay altı – Ay üstü evrenin yapısı ve yasaları farklıdır.*
- *Yörüngeler daireseldir.*
- *Gök küreler kusursuzdur.*
- *Küreler ilk tahrikle dönmektedir.*
- *Yıldızların parlamasının sebebi, havayla sürtünmeleridir.*
- *Evrende ereksellik vardır.*

Ortaçağ Bilimi

- *Antik Yunan biliminin dinen sakıncasız bir yorumudur (Thomas, Abelardus, Agustinus).*
- *Evren organik ve tinsel yapıdadır.*
- *Bilim, doğayı anlayarak Tanrı' nın muradına ulaşmanın aracıdır.*
- *İhtiyaç duyulan bilgi İncil' de ve otoritelerde vardır.*
- *Doğru bilgiye akıl ve deneyle değil iman yoluyla ulaşılabilir.*
- *Ortaçağın yöntemi tümdengelimcidir.*
- *Ortaçağ anlayışı İslam dünyasının katkısı ve Tümellerin reddiyle aşıldı.*

Yeniçağ Bilimi

- *Ortaçağ bilimi, yine astronomide ortaya çıkan kuşkuyla sorgulanmaya başlandı.*
- *Kopernik modeli, otoritelere duyulan güveni sarstığı için bilimsel devrime yol açmıştır (1513).*
- *Brahe ay-altı, ay-üstü evren ayrımını yıktı.*
- *Galileo, kusursuz ve merkezi küreler ayrımını yıktı. Kopernikçi olduğunu açıkladı (1613).*
- *Kepler dairesel yörünge inancını yıktı.*
- *Demek ki otoriteler de yanılabiliriyordu.*
- *Otoritelere yönelik eleştiriler en çok Kiliseyi rahatsız ediyordu.*

“Vakti gelmiş bir fikri
engelleyebilecek hiçbir güç yoktur.”

Voltaire

**“Bugün benim ölümüne hükmeden sizler,
gerçekte benden daha çok korkuyorsunuz.”**

Bruno

Des Cartes ve Kartezyen Evren

- Evren organik ve tinsel değil, mekanik ve maddîdir.
- Maddede, hiçbir amaç (teleoloji), hayat (organizma) ve ruh (tinsellik) yoktur.
- “Gerçekliğinden kuşku duymadığımız açık-seçik fikirlerden matematiksel ispatın açıklığıyla elde edilemeyen hiçbir şeyi doğru saymıyorum.” (Cogito)

Bacon ve Nicel Evren

- Evren, ölçülebilir ve hükmedilebilirdir.
- Evren, iman yoluyla değil deneylerle anlaşılabilir.
- “Bilgi güçtür.”

Devlerin Omuzları Üstünde Bir Başka Dev: Isaac Newton

- *İlk tahrik öğretisi, Newton'la son buldu.*
- *Ay-altı, ay-üstü ayırımına son darbe, elma gözlemiyle geldi.*
- *Descartes'ın akılcılığıyla, Bacon'ın deneyciliğini birleştiren Newton modern bilimin metodolojisini ortaya koydu (Principia, 1687).*

Newton' un Evreni

- Newtoncu evrenin sahnesi, bütün fizik olayların üzerinde vuku bulduğu Öklityen geometrinin dört boyutlu uzayıydı. Bu zaman ve uzay boyutları mutlak hakiki ve matematiksel bir yapıdaydı (mutlak mekan ve mutlak zaman).
- Ele alınan cismin her hangi bir t zamanı içinde sahip olacağı hız, konum, momentum ve enerji tek değerli olup önceden belirlenebilir (determinizm).
- Cismin üç boyutlu uzayda belirlenen koordinatlarda bulunma ihtimali 1 veya 0 değerlerinin dışına çıkamaz (kesinlik ilkesi).
- Newtoncu evren Tanrı'nın baştan belirlediği yasalara göre işliyordu ancak Aristocu anlamda bir teleoloji yoktu. (kartezyen)
- Newton, isterse Tanrının evrene müdahale edebileceğine de inanıyordu. Ancak bu Tanrıya yakışmazdı. (deizm)
- Doğa sıçrama kabul etmez (süreklilik).

Model Bilim: Fizik

- *Fizikteki gelişmeler sosyal bilimcileri de heyecanlandırdı.*
  - *Boyle ve Locke*
  - *Laplace ve Comte*
  - *Newton ve Marx*
  - *Boltzman ve Freud*
- *Pozitivizm: Sosyal bilimlerin de fizik gibi sağlam kanunları olmalı.*

Yeni Fizik-Yeni Evren

- *Kartezyen evren anlayışına ilişkin ilk kuşkular yine astronomi alanında ortaya çıktı: Konu ışığın yapısıydı.*
- *Newtoncu yorum, Huygensin dalga teorisine yenik düşünce esir kavramı tekrar gündeme geldi.*
- *Yapılan tüm deneyler esirin olmadığını ortaya koyuyordu.*
- *Elektromanyetizmadan sonra Termodinamik de Newton fiziğiyle açıklanamadı.*
- *Determinist ve tek değerli açıklamaya dayalı fizik, Boltzmann' la birlikte yerini olasılığa dayalı açıklama biçimine bıraktı.*
- *Aksilikler üst üste geldi ve 20. yy başlarında sıcak bir cisimden yayılan radyasyonun doğası üzerine yapılan çalışmalar, enerjinin sürekli olmadığını ve kesikli (kuantumlu) olduğunu gösterdi.*
- *Planck' ın bu çalışması “doğa sıçrama kabul etmez-natura non facit saltus” anlayışına ters düşüyordu.*

“Amicus Plato, sed magis amica est veritas”

Aristoteles

20. yy Evreni ve Einstein

- *Bu durum, amaçları mevcut fizik anlayışını yıkmak olmayan 19. yy bilginlerini sıkıntıya soktu.*
- *Max Born, Planck için şöyle diyordu: "Yaradılıştan tutucu bir kafa yapısına sahipti; devrimsel hiçbir istek ve eğilimi olmadığı gibi, spekülasyondan da hoşlanmazdı. Ne var ki, olguların mantıksal sonuçlarına öyle saygılıydı ki, fiziği temelinden sarsan en devrimci fikri ileri sürmekten kendini alamadı".*
- *Müteakip darbeler, Newton hayranı olan ünlü fizikçi Einstein' den geldi:*
  - *Işık hızının aşılamayacağı (klasik fizikte böyle bir sınırlama yok)*
  - *Mutlak uzay-zamanın olmadığı*
  - *Öklityen olmayan uzay*
  - *Özel ve genel görelilik (mutlak zaman ve mekanın reddi)*
  - *Madde ve enerjinin farklı şeyler olmadığı Einsten tarafından ortaya kondu.*
- *Yetmezmiş gibi bir de Kartezyen fiziğin determinist ve kesinlik bildiren yaklaşımına karşı Heisenberg "Belirsizlik Prensibini" ortaya koydu.*

“Gözlemci, gözlediği şeyi sırf gözleme eylemiyle
başkalaştırmaktadır.”

Heisenberg

“Gözlemci değil, katılımcı vardır.”

Wheeler

Einstein Sonrası

- *Artık bilinç tekrar devreye girmiş ve madde, bilinç ya da düşünce etrafında dönmeye başlamıştır.*
- *Evrenin tinsellikten arınmış büyük bir makine olduğu fikri sorgulanmaya başlanmıştır.*
- *Evreni artık büyük bir makineden çok büyük bir düşünce gibi görmek mümkün hale gelmiştir (esse est percipi).*
- *Bütün bu gelişmeler “nesnel gerçeklik” ya da “değerden bağımsız bilim” anlayışlarının da sorgulanmasına yol açmış, sosyal bilimlerde de rölativist ve perspektivist düşüncelerin güçlenmesine neden olmuştur.*
- *B. Russell: “Kuantum teorisi bana tüm hikmetli Latince deyişlerin boş olduğunu gösterdi.”*

Sonuç

“...Kendimi, henüz keşfedilmemiş gerçeklerle dolu bir okyanusun kıyısında oynarken düzgün bir çakıl taşı ya da deniz kabuğu bulduğunda sevinen bir çocuk gibi görüyorum. Denizin içindeki harikuladeliklerden habersiz bir çocuk gibi..”

Newton

KA YNAKLAR

- George Sarton, Bilim Tarihinde Yöntem, Doruk yayınları
- Bilim Tarihi'ne Giriş, Sevim Tekeli vg, Nobel yayınları
- Bilim Tarihi, Cemal Yıldırım, Remzi yayınları
- Bilim Tarihi, Colin Ronan, TUBİTAK yayınları
- Osman Gürel, Doğa Bilimleri Tarihi, İmge yayınları
- Muammer Sencer, Bilim Tarihinde Dönüm Noktaları, Say yayınları
- İslam' da Bilim ve Teknik, Fuat Sezgin, Kültür Bakanlığı yayınları
- Isaac Asimov, Bilim ve Buluşlar Tarihi, İmge yayınları
- John Langone, Bruce Stutz, and Andrea Gianopoulos, Bilimin 4000 Yıllık Resimli Serüveni, NTV Yayınları
- Seyyid Hüseyin Nasr, İslam ve İlim, İnsan yayınları
- John Hobson, Batı Biliminin Doğulu Kökenleri, YKY
- Salim El-Hassani, Muslim Heritage in Our World, Foundation for Science Technology and Civilization yayınları